

Kirjat viipurilaisten hyllyillä: kirjahuutokauppojen kertomaa

Kirjahuutokauppojen historia kertoo sekä kirjallisen kulttuurin pysyvyydestä että sen nopeista muutoksista. Huutokauppoihin toimitettujen kokoelmien luettelot antavat tietoja entisten omistajien, ehkä jopa heitä edeltäneiden sukupolvien, tavoista ja mieltymyksistä hankkia teoksia tai suurempia kirjasto-kokoelmia. Ostajien valinnat paljastavat vuorostaan kirjojen jatkuvan kulkeutumisen uusille lukijoille. 1700-luvun lopun ja 1800-luvun alkupuolen kirjallista kulttuuria voikin tarkastella aivan hyvin pikemminkin jatkuvana kirjallisten tuotosten virtana kuin niiden keräämisen ja omistamisen aikakautena.¹

Virran tarkastelu ei onnistu helposti, sillä se vaatii sekä henkilö- että nidekohtaisesti painotuotteiden käytöstä kertovien lähteistöjen löytymistä. Niitä on harvemmin tarjolla. Viipurilaisen 1800-luvun alkupuolen kirjallisen kulttuurin hahmottaminen ei ole sen helpompaa kuin muiden kaupunkien, sillä paikalliset kirjapainot, kirjansitojat ja kirjakaupat eivät ole juuri jättäneet jälkeensä arkistomateriaalia, ja kirjojen omistuksesta kertovia perukirjoja on säilynyt niukasti. Aiemmin tutkimattoman aineiston tarjoavat kuitenkin Viipurin maistraatin arkistossa säilyneet huutokauppaluettelot, joita on luettavissa varhaisimmillaan vuosilta 1831–1833 ja 1840–1845.² Keskityn tässä artikkelissa niiden antiin.

Kirjallisen kulttuurin osalta 1800-luvun alkupuolen Viipurin tarkastelu alkaa monesta mielenkiintoisesta lähtökohdasta: monikielinen yhteisö, jonka useimmat jäsenet itsekkin olivat monikielisiä, kaupungin korkeatasoinen ja sekä poikien että tyttöjen koulutusta painottava koulutraditio sekä Suomen oloissa poikkeuksellisen laajat kaupan ja kulttuurin yhteydet yhtäältä Pietariin ja toisaalta manner-Eurooppaan, erityisesti sen saksankieliseen kulttuuri-piiriin. Nämä kaikki kielivät potentiaalisesti vahvasta ja kirjavasta kirjallisen ja kulttuurielämän läsnäolosta.³

Kirjallisen kulttuurin luomisen kannalta viipurilainen yhteisö kuului suuri-ruhtinaskunnan edelläkävijöihin. Anders Cederwallerin toiminnan myötä kaupunkiin saatiin pysyvästi kirjapaino jo vuodesta 1814 lähtien.⁴ Tilaustöiden painamisen ohella Cederwaller kustansi julkaisuja itse: kaikkien 1800-luvun alkupuolella aloittaneiden kirjapainojen tavoin erityisesti paikallista sanomalehteä,

mutta poikkeuksellisen merkittävässä määrin myös paikallisten kirjoittajien teoksia. Sitä paitsi, jos Cederwaller ei itse pystynyt kustannustyöhön, kirjapainon olemassaolo joka tapauksessa mahdollisti omakustantamisen.⁵ Ei pidä myöskään unohtaa suurkaupunki Pietarin läheisyyttä, sillä sen painotalot olivat jo pidempään tuottaneet viipurilaisten kirjailijoiden julkaisuja, esimerkiksi August Thiemen varhaisen kansallisromanttisen runoelman *Finnland* vuonna 1808.

Aikakausi on siis paikallisen ja kansainvälisen kulttuurin kohtaamisen historiaa kontekstissa, jossa kirjallinen kulttuuri loi perustaa suomalaisen yhteiskunnan hahmottamiselle ja kehittämiselle. Itsestään selvää kirjojen ostaminen ei kuitenkaan ollut, kuten viipurilaisen suurkauppiaan Marie Hackmanin välipitämättömyys kirjoja kohtaan osoittaa. Hackman hankki kaunokirjallisuutta vain vanhimmalle pojalle. Kauppatoimiin, keittiön tarjoilujen ja puutarhan hoitoon perheellä oli teoksia, mutta niitäkin oli kertynyt pääasiassa edelliseltä sukupolvelta. Omakohtaisen kirjallisen elämän kiinnostuksen puute ei kuitenkaan estänyt Hackmania olemasta mukana perustamassa Viipurin Suomalaista Kirjallisuusseuraa.⁶

Toisaalta Cederwaller ja hänen vuodesta 1837 liikettä hoitaneet jälkeläisensä näyttävät olleen jonkin verran passiivisia kirjojen myyjiä tai välittäjiä.⁷ 1840-luvulle asti painotuotteista kiinnostuneet viipurilaiset, esimerkiksi paikallisen lyseon opettajat, porvarit ja papit, tilasivatkin usein tarvitsemansa Helsingistä Gustaf Otto Waseniuksen kirjakaupasta.⁸ Viipurilaisen sivistyneistön kirjallisen kiinnostuksen tyydyttäminen vaati oman aktiivisuuden ja tuotteliaisuuden ohella kiinteitä yhteyksiä moniin kansainvälisten kirjamarkkinoiden keskuksiin.

Minkälaisista teoksista viipurilaiset sitten olivat kiinnostuneita ja ketkä heistä painotuotteita hankkivat? Kirjallisen kulttuurin käyttäjistä ja kuluttajista, lukijoista, tiedämme erittäin vähän. Tämä ei sinänsä ole mikään yllätys, sillä ylipäänsä 1800-luvun alkupuolen lukijoista voi Suomessa löytää hyvin rajallisesti tietoa. Yhteiskunnallisesti kattavia katsauksia voi periaatteessa luoda perunkirjoitusten ja kirjahuutokauppojen myyntiluetteloiden avulla. Näitä lähteitä on käytetty 1800-luvun osalta hyvin harvoin silloinkin, kun niitä olisi löydettävissä.

PAINOTUOTTEIDEN HUUTOKAUPPAAMISEN YLEISPIIRTEET

Huutokaupoissa tarjottiin ostettavaksi pääosin viipurilaisten henkilöiden myytäväksi asettamaa omaisuutta. Useimmiten kyse oli vastikään menehtyneen henkilön omaisuuden myynnistä, joskus myös velkojien vaatimuksesta järjestetystä kaupankäynnistä tai matkalaisen päätöksestä keventää kuormaansa tai kasvattaa matkakassansa. Viipurin kaupungilla oli yksinoikeus huutokaup-

pojen järjestämiseen: tutkittuna aikakautena irtonaisen omaisuuden huuto-kauppaamisen järjestäminen oli annettu kelloseppä Carl (Charles) Elfströmin⁹ tehtäväksi. Elfström ilmoitti kustakin huutokaupasta paria viikkoa aiemmin paikallisessa sanomalehdessä, isännöi huutokauppatilaisuuksia, kirjasi myyntitapahtumat muistiin ja tilitti voitot asianomaisille. Jos kyse oli yksin kirjojen myynnistä, hän järjesti tavallisesti etukäteen potentiaalisten ostajien saataville käsinkirjoitetun luettelon tarjolla olevista teoksista.¹⁰

Viipurilaisissa sanomalehdissä oli säännöllisesti ilmoituksia huutokauppojen järjestämisestä. Kirjakokoelmien myynneistä on sen sijaan vain vähän mainintoja. Kelloseppä Elfström ilmoitti 1830- ja 1840-luvulla seitsemästä nimenomaan painotuotteisiin keskittyvästä huutokaupasta, joista kaikki pidettiin 1840-luvun alkupuolella. Säilyneiden huutokauppaluetteloiden mukaan useissa muissakin huutokaupoissa myytiin toki muiden tavaroiden ohessa kirjoja ja muita painotuotteita. Säilyneistä lähteistä löytyykin yhteensä 30 henkilön kirja- ja muiden painotuotekokoelmien huutokauppatilaisuutta.¹¹

Myyntitilaisuuksien myötä alustavia luetteloita täydennettiin, kun painotuotteiden osalta niihin päätyi alkuperäisen omistajan ja myytävien painotuotteiden tietojen lisäksi myyntipäivä(t), tieto myyntihinnasta sekä ostajasta. Usein luetteloon on merkitty myös perunkirjoituksessa tehty arvio teoksen arvosta. Teostietojen kattavuus vaihteli suuresti: parhaissa, mutta harvoissa tapauksissa myyntiluettelo sisältää painotuotteen kirjoittajan nimen sekä teoksen nimen, painopaikan ja -ajan. Useimmiten viitataan kuitenkin vain teoksen otsikkoon parilla sanalla. Mitä pienempi kokoelma oli, sitä todennäköisemmin kirjat oli niputettu paketiksi, jonka yksittäisiä nimekkeitä ei mainita ollenkaan. Myös tiedot ostajista ovat useimmiten rajallisia, sillä tavallisimmin mainitaan pelkkä ostajan sukunimi.

Säilyneet myyntitiedot ovat epätäydellisiä, mikä tarkoittaa merkittävää työmäärää myytyjen teosten ja niiden ostajien tunnistamiseksi. Myyntiin asetetuista painotuotteista syntyy 1232 ”ostotapahtuman” luettelo, josta muodostuu hieman yli 1600 nimekkeen myyntikokonaisuus. Nimekkeiden tai niteiden tarkaa määrää on mahdoton sanoa, sillä joissakin tapauksissa nimeke- tai nitemäärää ei ilmoiteta.¹²

Kokonaisuutta tarkasteltaessa on muistettava aineiston aukollisuus. Yksikin uusi arkistolöytö, tai yhdenkin nyt löytyneen huutokauppaluettelon jääminen huomaamatta, voisi tai olisi voinut muokata kokonaisuutta merkittävällä tavalla. Eheältä vaikuttavan kokonaiskuvan sijaan huutokaupat tarjoavatkin näköalan niihin mahdollisuuksiin ja esimerkkitapauksiin, jotka ovat muiden tutkimusten avulla sidottavissa osaksi 1800-luvun kirjallisen kulttuurin yleispiirteitä.

VIIPURIN HUUTOKAUPPAPÖYTÄKIRJOJEN MERKINNÄT PAINOTUOTTEISTA 1831-1845

* -merkintä: nimekkeitä on vähintään annettu lukumäärä.

Yksi tai useampi luettelomerkintä sisältää useampia kuin yhden nimekkeen.

v	kk	pvm	Entinen omistaja / myyjä	ammatti	luettelomerkintöjen määrä	nimekkeiden määrä
1831	10	17	Cederwaller, Anders	kirjanpainaja	5	5
1831	11	19	Borenius, Christian	sihteeri (läänihallinto)	1	1
1831	12	7	Benedotto, Hirsch	optikko	1 laati-	tunte-
					kollinen	maton
1832	1	27	Luthman, Claes Theodor	konttoristi (läänihallinto)	9	10
1832	2	6	tuntematon	tuntematon	3	15
1832	3	16	tuntematon	tuntematon	14	14
1832	5	28-29	Ignatius, Johan	kauppias, Tanskan konsuli	84	85
1832	7	13	Evert, Johann Carl	lukion lehtori	59	183*
1832	7	31	Björkelund, Gabriel	kruununvouti	6	6
1833	1	9	Backman	kauppiaan leski	39	40*
1833	4	17	Holm	tohtorinna	17	17
1833	5	14	Sulimov, Daniel	kenraalimajuri, insinööri	27	39
1833	5	20	Hällström, Anders	raatimies	45	58
1840	3	23-24	Eneberg, Anders	luutnantti	12	12
1840	4	20	Grönlund, Eric Johan	lääninkamreeri	23	83*
1840	9	29	Grönlund, Eric Johan	lääninkamreeri	195	195*
1841	4	21	Heyno, Gustaf Johan	kauppias, kauppaneuvos	2	13
1841	8	16-19	Granat[h], Anders Johan	seppä, sekä puoliso Maria	7	27
1841	9	10	Grönlund, Eric Johan	lääninkamreeri	4	4
1841	10	19	Christensen, Robbert, Reinhold	puutarhamestari	1	2*
1841	11	20	Dannenberg, Wilhelmina	valtioneuvoksetar	16	16
1841	12	15	Grönblad, Ferdinand	varalääninsihteeri, kihlakunnantuomari	28	46
1842	2	14	af Tengström, Johan Magnus	eläin ja kasvitieteen professori	335	339
1842	4	18	Bartram, Charlotte Helena	leski	1	2*
1843	3	7	Buchman, Johan Reinhold	kunnallispormestari	45	63
1843	7	12	Forstén	kanslisti	59	59
1843	12	13-14	von Butzow, Julie	neiti	4	8
1845	1	20-25	Wirol[a]in, Peter	kauppias	29	30*
1845	3	14-19	Stråhlman, Alexander Wilhelm	kämnerinoikeuden esi- mies	25	57*
1845	11	12	Mennander, Jonas Henrik	kunnallispormestari	137	175*

Myyntiin asetettu kokoelma ei välttämättä sisältänyt edellisen omistajan koko kirjastoa. Myyntiä varten valmistelluissa luetteloissa on jonkin verran merkintöjä niteistä, joita itse myyntitilaisuudessa ei enää löytynytäkään kaupattavaksi. Merkittävin osa poistoista johtuu sensuurista, sillä Venäjän keisarikunta sääteli saatavilla olevan kirjallisuuden sisältöä, ja tarkasti sekä kaikki alueelle painettavaksi annetut käsikirjoitukset, että maahan tuotavat tai siellä myytävät painotuotteet. 1800-luvun alkupuolella sensurointi koski erityisesti Venäjän lähihistorian käsittelyä, Ranskan vallankumouksen tai Napoleonin ajan saavutuksia sekä moraalittomiksi koettua kaunokirjallisuutta.¹³ Tällaisia teoksia sensuuriviranomaiset etsivät huutokauppaluetteloista ja poistivat ne tarvittaessa myynnistä. Joskus poistoissa kyse oli kuitenkin arvottomista tai huonokuntoisista pienpainatteista, joille ei odotettu löytyvän ostajia.

Teosten ostaminen ei välttämättä ollut merkki henkilökohtaisesta kiinnostuksesta, vaan huutokauppaluetteloon merkitty ostaja on saattanut sopia teoksen hankkimisesta jollekin toiselle henkilölle. Myyjien tai ostajien luettelot eivät myöskään kerro hankittujen kirjojen käytöstä tai edes säilymisestä ostajan kokoelmassa. Tiedossa olevat samanaikaiset esimerkit Helsingistä osoittavat, että huutokauppahankintojen näkyvyys perukirjassa esitetystä kirjastoluettelossa voi olla hyvinkin heikko. Huutokaupoista hankitut kirjat eivät siis välttämättä jääneet ostajansa omistukseen.¹⁴

HUUTOKAUPPOJEN TARJONTA

Myyntiin annettujen niteiden määrä vaihteli merkittävästi huutokaupasta toiseen. Tiedossa olevista kirjahuutokaupoista suurin oli eläintieteen ja kasvitieteen professori Johan Magnus af Tengströmin helmikuussa 1842 myyntiin annettu vajaan 350 teoksen kokoelma. Pienimmillään kyse oli yksittäisen niteen myynnistä muiden tavaroiden joukossa. Näin kävi esimerkiksi kaupungin rahastonhoitajan Christian Boreniuksen omaisuuden huutokaupassa marraskuussa 1831.¹⁵

Useimmiten kyse oli säätyläistön jäsenten kirjastojen myynnistä. Reilut puolet myydyistä kokoelmista oli läänin- ja kaupunginhallinnon tai oikeuslaitoksen virkamiesten sekä kauppiaiden kirjastoja. Merkittävimpiä niistä olivat lääninkamreeri Eric Johan Grönlundin lähes kolmensadan niteen kokoelma, joka myytiin kolmessa eri huutokaupassa vuosina 1840–1841, pormestari Jonas Henrik Mennanderin 175 nimekkeen kokoelma vuodelta 1845 sekä kauppias ja Tanskan konsuli Johan Ignatiuksen hieman yli 80 nimekkeen kirjaston myynti vuodelta 1832.

Suurimmatkaan tiedossamme olevat huutokaupatut kirjakokoelmat eivät olleet kovin laajoja. Jo 1700-luvun lopulta Viipurista tunnetaan 500 nimek-

N:o 7. pp. 18te 42.

Förtäckning af de Böcker och Skrifter, som under-
teknad önskar att få i offentlig privilleq auktion
förfälja. försalds d. 22 Mars 1842.

N:o	Titel	Stället	Köparens Namn	Stället
1.	Jo. Laur. Mosheimii institutionum historiae Ecclesiasticae antiquae et re- centioris libri quatuor. Editio altera. Helsingiae MDCCLXIV.			
2.	Theologia revoluta dogmatica auct. Jacobo Carpovio. Francof. & Lipsiae Tom. I. & II.		A. K. M. S. S.	
3.	Elementa Theologiae Naturalis dogmati- cae auct. Jacobo Carpovio. Jenae 1742.			
4.	Commentatio critica ad Libros Novae Testamenti in genere, cum praefatione J. G. Carpovii. Lipsiae MDCCCLXII.			
5.	Philosophia Rationalis sive Logica auct. Chr. Wolfio. Francof. & Lipsiae 1732.			
6.	Philosophia Prima sive Ontologia auct. Chr. Wolfio. Francof. & Lipsiae MDCCLXVII.			
7.	Jo. Francisci Buddaei Theol. D. & P. P. O. & C.			

Viipurista on säilynyt ainoastaan käsikirjoitettuja huutokauppaluetteloita. Kuvassa Prof. Johan Magnus af Tengströmin maaliskuussa 1842 myydyin kokoelman luettelon aloitus.

keen yksityinen kirjasto, puhumattakaan läheisen Monrepos'n kartanon 4300 nimekkeen kirjastosta.¹⁶ Paikallisen lainakirjastonkin kokoelmissa oli 1830-luvun alussa jo yli 2700 nidettä. Koko kaupunkiyhteisöä tarkasteltaessa muutaman kymmenenkin teoksen kotikirjasto oli vielä 1800-luvun alkaessa poikkeuksellinen. Seuraavina vuosikymmeninä kirjojen omistus yleistyi ja kokoelmat kasvoivat, mutta huutokauppaluettelot kertovat kuitenkin yli sadan nimekkeen yksityiskirjastojen olleen harvinaisuuksia.¹⁷

Virka- tai raatimiehen jäljiltä jäi tavallisesti muutaman kymmenen niteen kokoisia kirjastoja myytäväksi. Alimpien virkamiesten tarjolle asetetut kirjasto-
kokoelmat saattoivat kuitenkin koostua vain muutamista niteistä. Säätyläistön naisten kirjakokoelmia myytiin sekä omina kokonaisuuksinaan että puolisoiden nimiin laitettujen kirjastojen osina. Niistä viidestä naisesta, jotka huutokaupoissa mainitaan kirjojen entisinä omistajina, kauppias Backmanin puolison Margarethan 39 niteen kokoinen, suhteellisen tarkasti luetteloitu kokoelma on merkittävin.

Professori af Tengströmin sekä Viipurin lukion opettajan Johann Carl Evertin suuret kokoelmat tuovat oman, koulutusta painottavan lisänsä säätyläistön kokoelmiin. Kahden upseerin sekä kirjanpainaja Cederwallerin pieni myyntikokoelma voidaan liittää samaan kokonaisuuteen. Näiden henkilöiden

jälkeen myyntikokoelmien luetteloon jääkin vain hyvin pieni käsityöläisten sekä satunnaisen matkaaajan myyntiin tarjoama kokonaisuus. Painotuotteiden myynti Viipurin huutokauppakamarilla oli selkeästi porvariston ja sivistyneistön toimintakenttää.

MYDYT PAINOTUOTTEET

Huutokaupatut painotuotteet muodostavat omalaatuisen kokonaisuuden verrattuna aikakauden kirjakauppojen tarjontaan. Jälkimmäisissä keskityttiin juuri julkaistujen painotuotteiden myyntiin. Myyntimenestystä tarkasteltiin vuosittain, mitä seurasi päätös myymättä jääneiden niteiden palauttamisesta kustantajalle tai niteiden siirtämisestä kirjakaupan syrjäisemmille hyllyille ja alennushyllyille. Koulukirjat ja uskonnolliset teokset samoin kuin toistaiseksi vain vähäisissä määrin julkaistu suomenkielinen kirjallisuus eivät olleet aivan samassa mitassa riippuvaisia nopeasta myyntikierrosta, mutta varsinkin säätyläistön suosikkilukemisto, ruotsinkielinen kaunokirjallisuus, merkitsi kirjakauppiaiden tarjonnassa jatkuvasti vaihtuvien teosten paraatia.¹⁸

Jos lukija ei siis ollut hankkinut haluamaansa teosta kohta sen julkaisun jälkeen, niteen löytäminen saattoi olla hyvin hankalaa. Viipurissa oli toki vuonna 1806 perustetun lukuseuran kirjasto¹⁹, mutta sen tarjonta oli lähes yksinomaan saksankielistä aina 1830-luvun loppuun saakka. Siitä eteenpäin kirjaston luetteloihin alkoi ilmestyä myös ruotsinkielisiä teoksia, ja 1840-luvun alussa kaupunkiin perustettiin ruotsin- ja suomenkielinen lukuseura ja lainakirjasto.²⁰

Muutamaa kymmentä poikkeusta lukuun ottamatta kaikki huutokauppojen kautta tarjolle tulleet painotuotteet olivat huutokauppaamisensa hetkellä kirjakauppojen tarjonnan myyntisykliä vanhempia ja siten hankalasti saatavilla olevia teoksia. Tarjonta ei kuitenkaan ollut ikäloppujen niteiden jatkuvaa virtaa, sillä Viipurin kirjahuutokauppojen julkaisuvuosiltaan tunnistetuista painotuotteista vain vajaa puolet oli julkaistu 1600- tai 1700-luvulla.²¹

Tunnistettujen 1600- ja 1700-luvulla julkaistujen teosten tarjonta keskittyi sitä paitsi erittäin voimakkaasti vain kolmeen huutokauppaan: vajaa kuusikymmentä prosenttia näistä teoksista tuli tarjolle edellä mainitussa af Tengströmin kirjahuutokaupassa, loppuistakin yli puolet Johan Ignatiuksen toukokuussa 1832 ja vt. lääninkamreeri Eric Johan Grönlundin marraskuussa 1841 järjestetyissä huutokaupoissa. Vanhempien teosten tarjonta oli siis hyvin riippuvaista muutamasta harvinaisesta myyntitapahtumasta, kun taas 1800-luvulla julkaistu tarjonta levittäytyi suhteellisen tasaisesti eri huutokauppatilaisuuksiin.

Kirjakauppojen merkittäväntä tarjontaa, eli aivan uusinta kirjallisuutta, tuli huutokaupoissa tarjolle hyvin harvoin. Vain nelisenkymmentä kertaa myyn-

tiin asetettiin alle viisi vuotta ennen huutokauppaan päätymistään painettuja teoksia. Näistä teoksista lähes kaikki myytiin kolmessa 1840-luvun alun huutokaupassa: edellä mainitun lääninkamreeri Eric Johan Grönlundin syyskuussa 1840 järjestetyn, Viipurin läänin varalääninsihteeri Ferdinand Grönbladin marraskuussa 1841 pidetyn ja pormestari Jonas Henrik Mennanderin marraskuussa 1845 tarjolle tulleen kokoelman huutokaupoissa. Mennanderin 137 ostoksen kokoelman myyntiluettelosta olen tunnistanut 69 teoksen tai teossarjan julkaisuvuoden. Niistä 13 on 1820-luvulta (joukossa kaksi useamman teoksen sisältänyttä julkaisusarjaa), 1830-luvulta 21 teosta (joukossa kolme useamman niteen sisältänyttä julkaisusarjaa) ja jopa 17 vuosilta 1840–1843.

Vaikka huutokauppojen ja kirjakauppojen tarjonnassa oli perustava julkaisuajallinen ero, painotuotteiden kielten ja aihepiirien osalta huutokaupattavat rinnastuivat paremmin 1830- ja 1840-luvun uuteen tarjontaan. Tämä lisäsi ostajakunnan parissa niiden kiinnostavuutta. Viipurilaisen kirjallisen yhteisön dominantit kielet ruotsi ja saksa olivat tärkeimmät huutokauppojen teosten julkaisukielet. Huutokaupatuista teoksista oli ruotsinkielisiä hieman vajaa neljäkymmentä prosenttia ja reilu neljäsosa saksankielisiä.²² Latina ja ranska olivat molemmat edustettuna alle sadalla teoksella eli noin seitsemällä prosentilla kokonaisuudesta. Muiden kielten julkaisumäärät jäivät hyvin pieniksi: venäjänkielisiä teoksia voi tunnistaa 35, suomen- ja englanninkielisiä teoksia kumpaakin kymmenen. Kielivalikoimaa laajensivat vielä muutamat kreikan- ja hepreankieliset teokset.

Sekä saksan- että ruotsinkielisiä teoksia oli tarjolla lähes kaikissa painotuotteita sisältäneissä huutokaupoissa. Latinankielisten teosten tarjonta oli sen sijaan keskittynyt paljon pienempään määrään eli kuuteen huutokauppaan. Af Tengströmin myyntikokoelma dominoi niiden parissa, sillä lähes kaksi kolmasosaa latinankielisistä teoksista myytiin hänen huutokauppaan. Ranskan- ja venäjänkielisiä teoksia tuli tarjolle paljon pienempiä määriä, mutta niitä löytyi useammasta huutokaupasta. Kumpaakin kieltä oli tarjolla noin kymmenessä huutokaupassa, eikä yksikään niistä dominoinut kyseistä kieli-tarjontaa. Myös näitä pienemmät kieliryhmät jakoutuivat suhteellisen tasaisesti moniin huutokauppoihin, eikä kukaan myyntikokoelmien omistajista ollut erityisesti kerännyt niistä omaa kokoelmaansa.

Saksan kieli hallitsi tarjolla ollutta, 1700-luvulla julkaistua kirjallisuutta. 1800-luvulla julkaistun tarjonnan osalta ruotsi asettui kaupungin kirjalliseksi valtakieleksi. Suurista kielistä se oli myös ainoa, jonka osalta tarjolla oli enemmän 1800- kuin 1700-luvulla julkaistuja teoksia. Tämä rinnastuu hyvin samanaikaiseen yleiseen ruotsinkielisen väestön aseman vahvistumiseen Viipurissa saksankielisen väestön kustannuksella.²³ Mitä pitemmälle 1800-luku kului, sitä

enemmän ruotsin asema korostui: esimerkiksi Mennanderin 1845 myydyin kirjaston 137 niteestä 107 oli ruotsin- ja vain 14 saksankielisiä. Muut Mennanderin kirjat kertoivat kuitenkin monikielisen säätyläistön pysyvyydestä: kokoelmaan kuului niin ranskankielisiä romaaneja kuin myös latinan-, venäjän- ja kreikan-kielisiä teoksia, mutta ei yhtään suomenkielistä teosta.

Jos kielimuutos oli selkeä mitä pidemmälle 1800-lukua tultiin, Suomen suuriruhtinaskunnassa painettujen teosten lisääntyminen tarjonnassa näkyi suhteellisesti sitäkin selkeämmin. Huutokauppaluetteloista voi tunnistaa 67 joko Turussa, Helsingissä tai Viipurissa painettua teosta.²⁴ Niistä jopa 55 on painettu vasta vuoden 1809 jälkeen ja niistäkin 35 eli yli puolet kokonaisuudesta vasta vuosina 1830–1843. Vuoden 1820 jälkeen painettujen teosten osalta vain Ruotsissa painettuja teoksia oli enemmän (varmasti tunnistettuja 149). Leipzigin, Pariisin, Pietarin tai minkään muunkaan kaupungin painotalojen tuotoksia ei näiltä julkaisuvuosilta asetettu enää tarjolle kuin satunnaisesti. Ruotsissa toimivat kustantajat hallitsivat vielä ajankohtaisia kirjamarkkinoita Suomen suuriruhtinaskunnassa, mutta paikalliset kustantajat alkoivat toisinaan kilpailla heidän kanssaan, välillä menestyenkin.

Sama kehitys oli nähtävissä huutokauppojen tarjonnan piirissä. Mikään aihepiiri tai kirjallisuuden laji ei hallinnut tarjonnan kokonaisuutta. Niistä vajaasta 1100 ostoksesta, joiden aihepiiri on tunnistettavissa, uskonnollinen ja kaunokirjallisuus kattoivat kumpikin vajaat 15 prosenttia. Tietokirjallisuuden kokonaisuus oli suurempi, jopa vajaa neljäkymmentä prosenttia. Tämä ryhmä on kuitenkin jaettavissa hyvin erityyppisiin alalajeihin, merkittävimmillään osittain kaunokirjallisuutta lähenevään historiaan (reilu 10 prosenttia kokonaistarjonnasta) ja kansainvälisen kaupan ja maantieteen kuvauksiin (vajaa 10 prosenttia kokonaistarjonnasta).

Lakia ja hallintoa käsitteli noin kahdeksan prosenttia tietokirjallisuuden teoksista, ja sanakirjojen ja kielioppien osuus on suunnilleen sama. Muun muassa terveys, kasvatus, luonto ja maatalous esiintyvät usein myyntiin tulleiden teosten aiheina, omina kokonaisuuksinaan kuitenkin selkeästi pienempinä määrinä.²⁵ Vain uskonnollista kirjallisuutta, kaunokirjallisuutta ja historiaa käsitteleviä teoksia oli tarjolla lähes jokaisessa huutokaupassa. Myös hallintoa ja lakia käsittelevät teokset sekä kieliopit ja sanakirjat kuuluivat sangen usein myyntiin tarjottuihin kokoelmiin.

Yleisistä samankaltaisuuksista huolimatta aihepiirit painoutuivat eri tavoin eri huutokauppakokoelmissa. Yksittäisistä myyntikokoelmista huomio kiinnittyy luonnostaan niistä suurimpiin, koska tavallisesti niiden voi arvioida sisältäneen laajimman ja mielenkiintoisimman variaation erilaisia niin aikanaan ajankohtaisia teoksia kuin myös haluttuja tai vähintäänkin nykynäkökulmasta

katsottuna kiinnostavia kuriositeetteja. Viipurin huutokauppakamarin säilyneet arkistot osoittavat tällaisen ennakkokäsityksen esittämisen heikkoudet. Johan Magnus af Tengströmin lähes 350 nimekkeen myyntikokoelma on jo useasti mainittu. Sen sisältö oli tarjonnan kokonaisuuteen verrattuna poikkeuksellisen vanhaa, latinankielistä ja uskonnolliseen tai uskonnonfilosofiseen teemaan painottunutta. Harvinaisuuksia Tengströmin tarjolle tuomaan kokoelmaan toki kuului, mutta kiinnostivatko ne viipurilaista ostajakuntaa?

Pormestari Mennanderin vajaan 140 nimekkeen kokoelma oli taas yksi eniten kaunokirjallisuutta ja historiaa painottanein kirjasto. Sen myötä myyntiin tuli kaunokirjallisuutta jopa 24 myyntiartikkelin verran, mikä vastaa tunnisteituista 109 teoksesta yli 22 prosenttia. Historiaa käsitteleviä teoksia oli 19. Niiden joukosta erottuu erityisesti Ruotsin ja Ranskan lähimenneisyys. Pormestarille lain ja hallinnon tuntemus on tärkeää, joten näitä asioita käsitteleviä teoksia – laki- ja asetuskokoelmia sekä selitysteoksia – oli 16. Uskonnollisia teoksia myyntikokoelmassa oli vain yksi eli saksankielinen Raamattu. Pienimmissä myyntikokoelmissa uskonnollisuus taas oli merkittävässä asemassa: esimerkiksi luutnantti Enebergin maaliskuussa 1840 huutokaupattiin 12 teokseen sisältyi ruotsinkielinen Raamattu, ruotsin- ja suomenkielinen virsikirja sekä viisi muuta uskonnollista teosta.

Yksittäisistä teoksista eniten näyttää myydyn virsikirjaa, jota oli tarjolla ainakin yhdeksässä huutokaupassa yhteensä vähintään kolmentoista niteen verran. Myös *Raamattuja* myytiin kahdeksassa huutokaupassa yhteensä 13 kappaletta, tarjolle niitä tuli ainakin ruotsin, saksan ja ranskan kielillä. Yhdeksässä huutokaupassa myytiin lakikirjaa, joista todennäköisesti yhtä lukuun ottamatta kyse oli vuoden 1734 Ruotsin valtakunnan laista, joka oli edelleen voimassa suuriruhtinaskunnassa.

Kaunokirjallisuuden osalta mikään yksittäinen teos ei noussut muita useammin esiin. Kirjailijoista suosituimpia olivat Walter Scott (kahdeksan mainintaa), Cicero (kuusi mainintaa) sekä Voltaire ja Friedrich Schiller (kumpikin viisi kertaa). Yksittäisten niteiden tarkastelu on kuitenkin hieman anakronistinen tapa etsiä 1800-luvun alun suosituimpia kaunokirjoja. Menestyneimpiä kaunokirjallisuuden julkaisuja olivat oikeastaan romaanisarjat, joita ostettiin puolen vuoden tai vuoden tilauksina.

Eryisesti Lars Johan Hiertan vuodesta 1833 lähtien julkaisema *Läsebibliothek af den nyaste utländska litteraturen* sekä Niklas Hans Thomsonin *Kabinets bibliothek af den nyaste litteraturen* (1835–1844) toivat tilaajiensa hyllyille vuosittain kymmeniä vihkoja, jotka jakautuivat useampiin teoksiin. Hiertan *Läsebibliothekin* vuosikertoja tai vihkopinoja mainitaan ainakin viidesti huutokaupatarjonnassa, minkä lisäksi sarjan yksittäisiä teoksia oli muutaman kerran

erikseen tarjolla. Myös Thomsonin romaanisarjaa tuli tarjolle vähintäänkin neljästi useamman teoksen verran. Viipurilaisten myydyistä kirjastoista näyttää lisäksi löytyvän usein uppsalalaisen Emanuel Bruzeliuksen jo vuosina 1819–1820 julkaiseman, 76-osaisen *Bibliothek der deutschen Classikerin* niteitä, joskin näin lyhyillä lähdemerkinnöillä sarjan yksittäiset teokset sekoittuvat helposti vastaavanlaisiin Saksassa tuotettuihin niteisiin.²⁶

Tieto-, koulu- ja kasvatuskirjallisuuden osalta suosituimpien lista sisälsi Eukleideen matematiikkaa, Carl von Linnén biologiana, Johann Bartholomäus Trommsdorffin lääketiedettä käsitteleviä teoksia sekä Carl Heinrichsin ruotsiksi -sanakirjan. Näiltä tekijöiltä myytiin kultakin neljästä kuuteen niteitä.

Valtaosa suosituimmista teoksista on kansainvälisiä antiikin tai valistuksen ajan suosikkeja. Kotimaisuuden asema nousee, jos kartoitetaan vain useimmiten huutokaupoissa esillä olleita, 1800-luvulla tuotettuja julkaisuja. Ajan-kohtaisista kaunokirjailijoista nousi parhaiten esiin Johan Ludvig Runeberg neljällä maininnalla. Myös tietokirjojen osalta kotimaiset teokset hallitsivat. Kolmesti myytiin niin Jacob Judénia (ruotsinkielisellä tekijänimellä julkaistu suomen kielioppia käsittelevä *Försök till utredande af finska språkets Grammatik*, 1818), oikeusoppinut Johan Gabriel von Bonsdorffia (*Stor-furstendömet Finlands kameral-lagfarenhet*, 1833), Suomen sekä Venäjän yhteiskuntia ja maantiedettä teoksissaan käsitellyttä Frans Peter von Knorringia (*Gamla Finland eller det fordna Wiborgska gouvernementet*, 1833) sekä Gabriel Reiniä (*Kejsaredömet Rysslands statistik i sammandrag*, 1837).

Siirtymä eurooppalaisesta kulttuuriperinnöstä kotimaisen tuotannon pariin on myyntiluetteloissa selkeä, joskin tulkinta perustuu melko pieneen nite-määrään. Varsinkin Mennander oli koonnut merkittävän kotimaisen kirjaston, sillä edellä mainituista kirjailijoista häneltä puuttui hyllystään vain Judén. Myös af Tengströmin myyntikokoelmaan mahtui poikkeuksellisen paljon – eli muutaman niteen verran – Suomen maaperällä painettuja teoksia. Ne olivat kuitenkin tavallisesti jonkin verran vanhempaa tuotantoa aivan 1800-luvun alusta tai jopa 1700-luvun puolelta.

Paljon teoksia jää historian hämäriin luetteloinnin heikkouden takia. Tavallisesti kyse on pienten kokoelmien kenties tavanomaisista niteistä, joita ei viitsitty luetteloita. Esimerkiksi Viipurin läpi matkanneen optikko Hirsch Benedoton omistamia kirjoja huutokaupattiin joulukuussa 1831. Elfström merkitsi muistiin vain ”yksi laatikko kirjoja”. Samantyyppinen kohtalo saattoi kohdata isompiakin kokoelmia: Viipurin lyseon opettajan Johann Carl Evertin heinäkuussa 1832 huutokaupattu lähes kahdensadan nimekkeen kokoelma on luetteloitu hyvin kursorisesti – vain kaksikymmentä nimekettä on mainittu nimeltä, muita on mahdoton tunnistaa.

Naisten omistamat kokoelmat kohtasivat usein saman kohtalon. Näin kävi rouva Evertille, valtioneuvoksetar Wilhelmina Dannenbergille, leskirouva Charlotta Bartramille ja merkittävässä määrin myös neiti Julie von Bützwille.²⁷ Vain kahden naisen kokoelmat luettelointiin yksityiskohtaisemmin, mutta koska kauppiaanleski Margaretha Backmanin kokoelmissa on epäilemättä myös hänen miesvainajansa teoksia, tohtorinna Holmin 17 teosta vaikuttavat ainoalta mahdollisuudelta tarkastella naisen omistamia teoksia omana kokonaisuutenaan. Kokoelma on kuitenkin suhteellisen tavanomainen, sisältäen kaksi aapistaa, muutaman uskonnollisen teoksen, kaunokirjallisuutta, historiaa sekä hieman poikkeuksellisesti myös lastenhoito- ja nuorten kasvatusoppaita. Jälkimmäisistä huutokauppojen suosituin oli Pietarissa muutamaankin otteeseen 1810-luvulla painettu *Le Modèle des jeunes gens*, sama teos löytyi myös Eric Johan Grönlundin ja professori af Tengströmin myyntiluetteloista, jälkimmäisestä jopa kahdesti. Vaikka naisten nimissä onkin myyty kirjoja, perheellisten miesten jäljiltä myytyihin kirjoihin kuuluu toki teoksia, joita lukivat myös muut perheenjäsenet.

OSTAJAT

Entisten omistajien myyntiin tulleet teokset kertovat menneestä kiinnostuksesta kirjalliseen kulttuuriin, mutta kuka niistä oli enää myyntihetkellä kiinnostunut? Oliko vanhoilla teoksilla edes paikkaa uudella aikakaudella?

Lähes kaikki tarjolle asetetut painotuotteet menivät kaupaksi, sillä korkeintaan prosentti myyntiin päätyneestä tarjonnasta jäi myymättä.²⁸ Tämä menestys ei tosin riippunut pelkästään painotuotteiden kiinnostavuudesta, vaan Elfströmin omaksumista myyntitavoista. Ennen huutokauppaan päättymistään teosten arvo oli tavallisesti arvioitu esimerkiksi perukirjaa varten. Huutokauppaluetteloista käy ilmi, että perukirjaan kirjattu tai muusta syystä annettu arvo ei suinkaan ollut huutokaupan tavoite- tai edes lähtöhinta, vaan suurin osa teoksista myytiin paljon halvemmalla.

Lisäksi Elfström tapasi niputtaa merkittävän määrän tarjonnasta muutaman niteen kokoisiksi myyntipaketeiksi. Kyse oli ehkä tavasta päästä eroon sellaisistakin niteistä, jotka yksittäin myytävänä eivät olisi kiinnostaneet ketään, kun taas pakettiin pistettiin täkyksi yksi arvokkaammaksi arvioitu teos. Kauppa kävi, mutta ei ole yksiselitteisesti osoitettavissa, mikä tai mitkä kyseisistä teoksista olivat ne, joiden ostajaa varsinaisesti arveltiin kiinnostavan.

Myyntiin tuli siis painotuotteita kolmeltakymmeneltä henkilöltä, ostajia on sen sijaan arvioni mukaan tunnistettavissa jopa 108.²⁹ Painotuotteet hajaantuivat siis alkuperäistä laajemman lukijajoukon käsiin. Ostajien hankkimissa

OSTAJAT VIIPURIN KIRJAHUUTOKAUPOISSA 1832-1845

* -merkintä: nimekkeitä on vähintään annettu lukumäärä. Yksi tai useampi ostosmerkintä sisältää tuntemattoman määrän nimekkeitä.

ostosta- pahtumia	ostettuja nimek- keitä	huuto- kauppoja, joissa teki ostoksia	ostaja	ammatti
Yli 20 ostettua nimekettä				
189	239	10	Tuderman, Alexander ja/tai Peter	ylioppilas ja/tai kauppias
92	92	5	Ahrenberg, Carl Wilhelm	lukion lehtori
52	66	2	Fabritius, Gabriel Johan	lukion lehtori
23	58*	2	Christensen, Robbert Reinhold tai Christian Ferdinand (epävarma)	puutarhamestari tai taiteilija
40	56	3	Sarafanov, Aleksei (tai hänen jälkeläisensä)	kauppias
50	50	1	Lagus, Johan Lorentz	lukion lehtori
18	43	2	Berg (tuntematon)	
15	43*	2	Hornborg, Jakob Alexander (epävarma)	lääkäri
35	35	1	Ståhlberg, Carl Henrik	lukion lehtori
35	35	2	Stråhlman, Alexander tai Fredrik Johan (epävarma)	oikeusraatimies tai lehtori
33	33	5	Mennander, Jonas Henrik	oikeusraatimies, pormestari
30	30	4	Fagerström, Anton Erik	hovioikeudenneuvos
27	27	2	Clouberg, Carl Gabriel	apteekkari, kirjakauppias
14	27	2	Rothe, Carl	kauppias, konsuli
1	24	1	Alexandroff, Ostafei (epävarma)	lasimestari
8	23	2	Marquen, Carl tai Johan	kellontekijä
21	22*	1	Hägberg, Abraham	kauppias, raatimies
Muut ainakin kolmesta huutokaupasta painotuotteita hankkineet				
15	15	3	Ziencke, Johan	leipuri
10	10	5	Judén, Jakob	maistraatinsihteeri, runoilija, kirjailija
Muut (alle 20 nimekettä, hankittu 1-2 huutokaupasta)				
332	431		89 eri ostajaa	
Myyttä jääneet painotuotteet				
109	152		ei myyty huutokaupassa	
47	57		tuntematon kohtalo	
36	36		sensuuri poisti myynnistä	

kirjamäärissä oli myyjien tarjonnan tavoin merkittäviä eroja. Yksittäiset ja hyvin pieniä nimekemääriä hankkineet ostajat olivat pääosassa: 80 ostajaa teki ostoksia vain yhdestä tiedossamme säilyneestä huutokaupasta, ja 57 eli hieman yli puolet kaikista painotuotteita hankkineista henkilöistä hankki itselleen korkeintaan viisi teosta.

Useamman niteen hankkineiden henkilöiden määrä oli pienempi ja hankintojen määrällä mitattuna kärki sitäkin terävämpi. Suurimman nimekemäärän eli 239 teosta hankkivat veljekset Alexander ja Peter Tuderman – tai ehkä vain toinen heistä, kuten jäljempänä pohdin – ostaessaan teoksia yhteensä kymmenestä huutokaupasta. Kukaan muu yksittäinen henkilö, perhe tai talous ei hankkinut sataa nidettä tai käynyt ostamassa teoksia viittä useammassa huutokaupassa.

Tudermanien nimi ei ole aiemmin tullut vastaan Viipurin kirjallisen kulttuurin historiankirjoituksessa. Ostosten takana oli todennäköisimmin Haminaasta vuonna 1812 Viipuriin muuttaneen suvun veljeksistä Alexander, joskin pieni osa kokonaisuudesta on hänen isoveljensä Peter Gustavin hankkimia. Peter Gustav Tuderman kävi Viipurin lukiota 1818–1819, minkä jälkeen hän päätyi isänsä jalanjäljissä kauppiaksi. Tämä ura päättyi kuitenkin konkurssiin vuonna 1849, jolloin Peter Gustavista tuli Viipurin palomestari. Nuorempi veli Alexander Tuderman opiskeli Viipurin lukiossa 1827–1830 ja jatkoi sitten opintojaan Keisarillisessa Aleksanterin Yliopistossa Helsingissä. Kuuden vuoden jälkeen epilepsiasta kärsinyt Alexander palasi Viipuriin ilman tutkintoa. Hän kuoli kotikaupungissaan Haminassa helmikuussa 1845.³⁰

Nimenomaan Peter Tudermanin ostoksiksi on merkitty 22 ostosta eli kaikki Tudermanin nimellä tehdyt ostokset toukokuussa 1833 kenraalimajuri Daniel Sulimoffin huutokaupasta. Voi olla, että hän on osallistunut muihinkin kirjahuutokauppoihin. Valtaosan, ellei kaikki muut Tudermanin sukunimellä luetteloihin merkityt ostokset lienee kuitenkin tehnyt nuorempi veli Alexander. Tudermanin nimellä merkityt ostokset nimittäin loppuvat Alexander Tudermanin kuolemaan alkuvuodesta 1845.³¹ Alexanderin tiedetään olleen hyvin kiinnostunut kirjallisuudesta; hän oli perheen ainoa ylioppilas ja hänen perukirjassaan mainitaan 162 teoksen kirjasto. Tosin sukukertomukset muistavat myös Peter Tudermanin olleen poikkeuksellisen kiinnostunut kirjoista, erityisesti romaaneista.³²

Kumpi veljistä olikaan huutokaupoissa paikalla, joka tapauksessa kyse oli yhteisöllisistä tai ripeästi jonnekin eteenpäin päätyneistä hankinnoista, sillä huutokauppaostoksista vähintäänkin kahdeksisenkymmentä oli jo Alexander Tudermanin perunkirjoituksen aikaan päätynyt jonnekin muualle kuin hänen kirjastoonsa. Todennäköisesti Alexander ja ehkä myös Peter ostivat teoksia itselleen, toisilleen, Peterin perheelle ja kenties Viipurissa asuvien sisarus-
tensa perheisiin.³³

Suuret ostosmäärät näyttävät vaikuttavilta, mutta volyyymi syntyi pääosin pakettiostoksista: Tudermanin – tai Tudermanien – 239 ostamista nimekkeistä vain 12 oli ostettu yksittäisinä niteinä. Muissa tapauksissa ostos sisälsi aina kerrallaan useamman teoksen. Näihin paketteihin pakkautui tavallisesti keskimäärin vanhempaa tarjontaa. Julkaisuvuosiltaan tunnistamistani 128 ostoksesta vain 52 oli 1800-luvulla julkaistuja – eli yli 10 prosenttia vähemmän verrattuna 1800-luvun julkaisujen osuuteen kokonaistarjonnasta. Vain kerran Tuderman hankki alle viisi vuotta aiemmin julkaistun teoksen. Sikäli kun Peter Tuderman todella luki erityisesti romaaneja, huutokaupoista hän ei niitä hankkinut. Kaunokirjallisuuden osuus jäi Tudermannien ostoksista alle 10 prosentin eli reilusti alle kokonaistarjonnan keskiarvon.

Tudermanin tai Tudermanien kirjahankinnat eivät olleet halvimmasta päästä. Esimerkiksi af Tengströmin kirjahuutokaupassa hinnat pysyivät pääosin hyvin maltillisina, kustantaen ostajilleen keskimäärin noin viiden kopeekan verran. Tudermanien ostosten keskihinta nousi kuitenkin yhdeksään kopeekkaan. Kaikkein kalleimmat hinnat olivat suomalaista yhteiskuntaa ja suomen kieltä käsittelevillä teoksilla, joista kalleimpia olivat yhden ruplan ja viidentoista kopeekan hinnalla hankitut neljä 1830-luvun vuosikertaa *Finlands Allmänna Tidningiä*. Kiinnostavampi taas oli yhden ruplan ja kymmenen kopeekan hinnalla ostettu kolmen teoksen paketti, joka koostui *Mnemosynen* vuoden 1819 vuosikerrasta sekä Johan Stråhlmanin suomen kielioppia käsitelleestä teoksesta *Finnische Sprachlehre für Finnen und nicht Finnen* (Pietari 1816) ja A. J. Sjögrenin kielioppikäsitelyä kritisoineesta teoksesta *Ueber Erwartungen im Betreffe der finnischen Sprache und ihrer Litteratur* (Pietari 1822).³⁴

Kaikkein korkeimmalla hinnalla huudettiin kuitenkin historiallisia löytöretkiä käsittelevä Jean François de la Harpen todennäköisimmin 1787 julkaistu 32-osainen *Abrégé de l'histoire générale des voyages*. Siitä Tudermanit joutuivat maksamaan kymmenen paperiruplaa toukokuussa 1833 kenraalimajuri Daniel Sulimoffin huutokaupassa.³⁵ Pisimmän huutokisan he lienevät käyneet ostaessaan vuoden 1734 lain sekä ruotsiksi että saksaksi vuonna 1832. Perukirjassa teokset oli arvioitu kahden kopeekan arvoisiksi, mutta voittava huuto nousi 2,15 paperiruplaan asti.³⁶

Tudermanien kotiin kertyi huutokaupoista eniten kirjoja, mutta Viipurin lukion opettajat muodostivat asiakaskunnista merkittävimmän. Lehtorit Carl Wilhelm Ahrenberg (92 teosta), Gabriel Johan Fabritius (66 teosta), Johan Lorenz Lagus (50 teosta) ja Henrik Ståhlberg (35 teosta) mahtuvat kymmenen eniten painotuotteita huutokaupoista ostaneiden listalle.³⁷ Satunnaisina ostajina huutokauppaluetteloista löytyvät vielä lehtorit Axel Emanuel Berner (10 ostosta), Anders Josef Europaeus (9 ostosta), Fredrik Joakin Ekman (2 ostosta) ja Johann Gottlieb Loebnitz (1 ostos).

Muutkin suurimpien kirjamäärien ostajat olivat porvaristoa: kauppiaita, lääkäreitä, apteekkareja tai upseereja, usein kuitenkin epävarmasti identifioituja. Hovioikeuden perustaminen vuonna 1839 toi uutta merkittävää asiakaskuntaa huutokauppoihin ja esimerkiksi hovioikeudenneuvos Anton Erik Fagerström osti 1840-luvun alkupuolella 30 teosta.

Yllättävin saattaa olla Christensen -nimen näkyminen yhtenä eniten kirjoja ostaneista henkilöistä, mutta tässäkin tapauksessa kyseisen henkilön varma identifiointi on osoittautunut mahdottomaksi: kyse voisi olla Monreposkartanon tanskalaisesta puutarhamestari Robert Reinhold Christensenistä tai hänen perheenjäsenestään.³⁸ Sikäli kun kyse olisi puutarhurista, työpaikan voi ajatella tavalla tai toisella vaikuttaneen hänen toimiinsa kirjahuutokaupoissa. Toisaalta kyse voi olla tanskalaisesta taiteilijasta Christian Ferdinand Christensenistä, jonka tiedetään toimineen Monrepossa von Nicolayn perheen lasten piirustuksenopettajana sekä maalanneen kartanosta ja sen puutarhasta akvarelleja 1830-luvulla.³⁹ Koska kummankin Christensenin osalta voi esittää epäilyjä, kolmannen tuntemattoman – tai kahden eri Christensenin – mahdollisuuskin on otettava huomioon.⁴⁰

Kaikki suuria määriä – vähintään 50 nidettä – ostaneet henkilöt ostivat pääosan kirjoistaan paketeissa. Lähes kaikissa tapauksissa oli kyse af Tengströmin kokoelman ahnehtimisesta. Kun suosituimmissa huutokaupoissa teokset myytiin melkein kahdellekymmenelle kirjojen ostajalle, af Tengströmin ylivoimaisesti suurin myyntikokoelma jaettiin vain yhdeksän ostajan kesken.

Af Tengströmin kokoelman uskonnollisuus ja latinankielisyys näkyy samojen piirteiden korostumisena myös suurimpien ostajien hankintakokonaisuuksissa. Viipurin lukion opettajille kyse oli kuitenkin poikkeuksellisesta mahdollisuudesta saada oppialojensa teoksia hyllyynsä. Ståhlberg oli vuotta aikaisemmin siirtynyt Porvoosta Viipuriin lukion uskonnon, filosofian ja eksegetiikan yliopettajaksi. Hänen kaikki 35 huutokauppaostostaan olivat nimenomaan af Tengströmin huutokaupasta, sisältäen saksalaista ja ruotsalaista uskonnollisfilosofista ja historiallista kirjallisuutta aina 1600-luvun puolivälistä lähtien 1800-luvun alkuun asti. Hintaa ostoksille tuli alle viisi kopeekkaa per nimike.

Saksalaisen ja kreikkalaisen filologian, retoriikan ja runouden yliopettajan Johan Gabriel Fabritiuksen 66 ostoksesta 47 tuli tästä huutokaupasta: antiikin kirjallisuutta kertyi monta teosta, niiden ohella seitsemän heprean sekä ranska–saksa ja/tai venäjä -sanakirjaa tai kielioppia. Yksi suomen kielen sanakirjakin mahtui mukaan, eli Daniel Jusleniuksen *Suomalaisen Sana lugun Coetus* (Tukholma 1745).⁴¹ Fabritius maksoi teoksistaan hieman Ståhlbergia enemmän eli reilusti yli kuusi kopeekkaa per nimeke. Tämä johtui muutamista

OSTAJIEN JA MYYJIEN KIRJAMÄÄRÄT 1832-1845

Laskettu ostettujen / myytyjen nimekkeiden määrän mukaisesti.

OSTAJAT						
kirjoja / huutokauppoja	1	2-5	6-20	21-50	51 >	yht.
1	22	30	24	4		80
2		5	8	6	2	21
3			1		1	2
4				1		1
5			1	1	1	3
6						0
7						0
8						0
9						0
10					1	1
yht.	22	35	34	12	5	

MYYJÄT								
nimekkeitä / vuosi	ei tietoa	1-10	11-20	21-50	51-100	101-200	201 >	yht.
1831	1	2						3
1832		2	2		1	1		6
1833			1	2	1			4
1840		1					1	2
1841		1	2	2				5
1842		1					1	2
1843		1			2			3
1844								0
1845				1	1	1		3
yht.	1	8	5	5	5	2	2	

hepreankielisistä teoksista, joiden hinnat nousivat lähelle ruplaa. Kun lukion opettajat selkeästi arvostivat ja hankkivat af Tengströmin teoksia poikkeuksellisissa määrin, olisi kiinnostavaa tietää, miten he suhtautuivat Tudermanin suureen ostosmäärään. Hän vei tuonakin päivänä isoimman kirjapinon kotiinsa, yhteensä 86 nidettä.

Muissa yli sadan niteen kirjakokoelmien myyntitilaisuuksissa teokset jakautuivat paljon suuremmalle ostajamäärälle. Eric Johan Grönlundin kirjojen huutokauppatilaisuus syyskuun 1840 lopulla veti puoleensa 19 kirjoja ostanutta henkilöä ja Evertin heinäkuussa 1832 sekä Mennanderin marraskuussa 1845 myydyt kirjat päätyivät 18 eri ostajalle. Suuri ostajamäärä näkyi myös korkeana keskimääräisenä myyntihintana. Mennanderin huutokaupassa päästiin melkein 70 kopeekkaan per nimeke ja Grönlundin huutokaupassa keskihinta nousi jopa yli 90 kopeekan, joskin tässä huutokaupassa myytiin poikkeuksellisen monia saksalaisten kirjailijoiden koottuja teoksia paketeittain.⁴²

Pieniä teosmääriä hankkineiden ostajien kiinnostus kirjallista kulttuuria kohtaan voi vaikuttaa ensi silmäyksellä suurostajien rinnalla mitättömältä. Yleisesti ottaen heidän ostamisensa vaikuttaa osuneen haettuun ja tarvittuun teokseen tai aihepiiriin, sillä alle viisi teosta ostaneiden 57 ostajan joukosta jopa 41 osti kaikki ostoksensa yksittäisinä nimekkeinä. Heistä 22 osti vain yhden teoksen.

Pienimpiä teosmääriä hankkineet ostajat jäivät valitettavasti sangen tuntemattomiksi. Ostajat mainitaan huutokauppaluetteloissa tavallisesti pelkällä sukunimellä, jolloin alle kaksikymmentä nimekettä ostaneista 91 ostajasta vain 26 on tunnistettavissa vähintäänkin melko varmasti. Tämä merkitsee jopa 65 ostajan jäämistä tunnistamattomiksi tai arvailujen varaan. Sosiaalisesti ryhmä oli kuitenkin monitahoinen, sillä siihen kuului Viipurin arvostetuimpien ja useimmiten saksalaistaustaisten kauppiassukujen jäseniä, upseereita sekä paikallisia tai Pietarissa ja Suomenlahden eteläpuolella vaikuttaneiden aatelissukujen jäseniä. Jaenischin, Langellin, Pistolekorsin, Rothen, Tavastin tai Thesleffin nimille merkittyjä ostoksia yhdistää se, että suvun jäsenistä ei ole mahdollista osoittaa sitä henkilöä, joka oli huutokaupassa ostamassa teoksia, tai kenelle teokset lopulta päätyivät. Toki heidän rinnallaan näkyi myös käsi-työläisiä ja muuta pienporvaristoa.

Yksittäisiin ja harvoin ostoksiin keskittyneiden henkilöiden hankkimat teokset poikkesivat siis tavanomaisesta tarjonnasta. Erityisesti tietokirjallisuus nousi poikkeuksellisen tärkeään asemaan: jos koko tarjonnasta noin 40 prosenttia oli luokiteltavissa tähän ryhmään, alle viisi nidettä ostaneiden henkilöiden hankinnoista jopa kaksi kolmasosaa kuului tietokirjallisuuteen.

Kyseiset ostajat olivat erityisen kiinnostuneita sanakirjoista, kieliopista, lakioppaista ja maantieteestä. Näiden ostosten joukosta löytyivät myös kyseisten huutokauppojen kalleimmat hankinnat. Ne olivat pääosin kartastoja tai moniosaisia teossarjoja maantieteestä, historiasta tai kaunokirjallisuudesta. Kauppias Ignatiuksen omaisuuden huutokauppaan toukokuussa 1832 olivat saapuneet muun muassa hänen Pietarissa asuva siskonsa Patientia Christiana puolisonsa tohtori Johan Christian Kleinenbergin kanssa. Kleinenberg osti

huutokaupasta kaksi saksalaisen maantieteilijä Adam Christian Gasparin teosta, eli vuonna 1804 julkaistun, kuudessakymmenessä kartassa maailman esittävän *Allgemeiner Hand Atlas der Ganzen Erde* -teoksen 51 paperiruplalla sekä Gasparin vuonna 1819 julkaiseman kaksikymmenosaisen *Handbuch der Erdebeschreibung*in 31 paperiruplalla.⁴³ Sen korkeampia hintoja ei mistään painotuotteista tässä aineistossa maksettu, eikä Kleinenbergkaan mitään muuta hankkinut. Kleinenbergin rahat antoivat apua Haminan, Viipurin sekä Helsingin ja Janakkalan maalaiskuntien köyhälistölle, joille Ignatius oli testamentannut varallisuuttaan.⁴⁴

Kaunokirjallisten tuotosten korkeimpia hintoja on vaikea hahmottaa, sillä monet teokset ostettiin useamman teoksen paketeissa. Walter Scottin 1820-luvulla ruotsiksi julkaistut kootut teokset (31 osaa) vaihtoivat omistajaa suurimmalla havaitsemallani hinnalla, sillä kauppias Abraham Häggberg hankki ne pormestari Mennanderin kirjahuutokaupasta marraskuussa 1845 kahdeksan ja puolen hopearuplan hinnalla.⁴⁵

Mitä tulee suomalaisten kirjoittamiin tai Suomessa painettuihin teoksiin, lukion lehtori Carl Wilhelm Ahrenberg näyttäytyy niiden merkittävimpänä ostajana 11 teoksen hankinnallaan. Ahrenbergia kiinnosti tietokirjallisuus, paikallinen kirjallinen kulttuuri ja suomen kieli. Niinpä ostettujen teosten listoilla hänen nimensä on mainittu muun muassa Frans Peter von Knorringin *Gamla Finland eller det fordna Wiborgska gouvernementet* -teoksen (1833), sekä Jacob Judénin että Reinhold von Beckerin suomen kielioppien ja alkeiskoulun opettajan Johann Carl Evertin Pietarissa painetun runoteoksen *Huldigungen* ostajana.⁴⁶

Lehtori Axel Berner on tämän aineiston vahvin esimerkki suomalaisen kaunokirjallisuuden hankkijana. Pormestari Jonas Henrik Mennanderin huutokaupasta marraskuussa 1845 hän lähti kotiinsa mukanaan kahdeksan teosta. Niihin kuuluivat Matthias Alexander Castrénin ruotsinnos *Kalevalasta*, Fredrik Cygnaeuksen *Höstispiggarna* ja Johan Ludvig Runebergin *Julkvällen* (kaikki kolme teosta julkaistu 1841).⁴⁷ Ahrenbergin ja Bernerin kiinnostus ei toki ole yllätys, sillä kumpikin kuului vuonna 1845 Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran perustajiin.

Mennanderista osalta on kiinnostavaa huomata, että hänen vuosina 1832–1833 sekä 1840 tekemistään 33 huutokauppaostoksesta yksitoista säilyi vuoteen 1845 asti Mennanderin omaisuutena ja tuli siten tarjolle huutokaupassa. Kokoelmassa säilyneillä teoksilla ei ole selkeää profilia, sillä mainittujen yhdentoista teoksen joukkoon mahtuu niin lakikirja, muutama asetuskokoelma, Napoleonin historiankuvausta kuin myös romaaneja, muun muassa Turussa 1829 painetun Alfred de Vignyn teoksen *Cinq Mars*. Kiinnostavasti suurin osa Mennanderin

huutokaupoista hankkimista teoksista oli muutamassa vuodessa ehtinyt jatkaa jo matkaansa – mutta mihin, sitä emme tiedä. Emme myöskään tiedä sitä, mistä olivat tulleet ne 142 muuta nimekettä, jotka Mennanderin jäämistön huutokaupassa toivat väriään viipurilaiseen kirjalliseen kulttuuriin.

Kaikki Mennanderin kirjat eivät päässeet uusille lukijoille saakka. Jokaisen huutokaupan alustava myyntiluettelo lähetettiin sensuuriviranomaisille tarkastettavaksi. Mennanderin tapauksessa kymmenen teoksen kohdalla huomautettiin, ettei kyseistä teosta saisi myydä eteenpäin. Viipurin läänin vt. lääninkamreeri Eric Johan Grönlundin myyntikokoelmasta sellaisia löytyi jopa viisitoista. Sensurointi keskittyi poistamaan lukijoiden ulottuvilta 1800-luvun alkupuolen lähihistoriaa tai ajankohtaisia poliittisen tai yhteiskunnallisen elämää käsitteleviä teoksia sekä ulko- tai sisäpoliittisesti arkoja teemoja kuten Napoleonin tai Ruotsin ja Venäjän välisiä suhteita. Muutama kaunokirjallinen teoskin joutui sensuurin käsiin, todennäköisesti syytettynä moraalittomista ihmiskuvauksistaan. Kaiken kaikkiaan sensuroitujen kirjojen määrä jäi kuitenkin sangen vähäiseksi eli 36 teokseen.

Kun periaatteessa vuoden 1829 jälkeen kaikki Suomen suuriruhtinaskuntaan tuotavat kirjat oli tarkastettu maahantuotaessa ja tarvittaessa sensuroitu, on kiinnostavaa huomata varsinkin Grönlundin kokoelmasta löytyneen muutamia 1830-luvulla painettuja kiellettyjä teoksia, kuten Harro Paul Harringin *Hemliga memoiren, rörande ryska rikets politiska och regent-historia, ifrån perioden 1740 ända till Storfursten Constantins död* (Kalmari, 1833), *Upplysningar i Politisk Oeconomia* (Göteborg, 1834), François-Rodolphe de Weissin *Principes philosophiques, politiques et moraux* (Bryssel, 1834) ja *Statshushållningen* (Christianstad, 1835).⁴⁸ Ne oli siis aikanaan kiellettyinä teoksina salakuljetettu Suomeen ja jäivät sensuurin kynsiin vasta huutokauppaa varten tehdyn luetteloinnin kiinnitettyä sensuuriviranomaisten huomiota.⁴⁹

LOPUKSI

Huutokauppaluettelot ovat fragmentaarisia silmäyksiä kirjojen hankkimiseen ja omistukseen. Niiden perusteella voi kuitenkin havainnoida 1800-luvun alkupuolen Viipurin eläväistä ja monipuolista kirjallista kulttuuria: tutut ja tuntemattomat teokset ja henkilöt käyvät esittäytymässä ja jotkut palaavat useamman kerran kertomatta silti tarkemmin syitä jatkuvalla liikkeelle.

Huutokaupakamarin toimintatavat tekevät ostajien sekä heidän kiinnostuksensa kohteitten tunnistamisen ja seuraamisen vaativaksi. On kuitenkin selvää, että huutokaupat eivät olleet pienen piirin areena, sillä vaikka Viipurista toki löytyi suuren kirjaston kerääjiä, yksittäisiäkin ostoksia etsittiin, ellei jopa

metsästetty huutokaupoista. Jos myyntikokoelmat tulivat etupäässä virkamiehiltä, kunnostautuivat ostajina vuorostaan lukion opettajat. Suuren volyymin määrän kulloisetkin ostajat ovat tärkeitä huomata, mutta yhtä kiinnostavaa on, miten monet hankkivat vain yksittäisiä tai harvoja niteitä. Suurelle osalle ostajia huutokaupat olivatkin täsmäostosten arena.

Viipuri näyttäytyy myös tämän lähteistön valossa kansainväliseltä ja monikieliseltä kirjakaupungilta. On itsestään selvää, että yksittäisessä huutokaupassa tuli useimmiten tarjolle teoksia useammalla kielellä ja useammilta vuosikymmeniltä. Suomalaisen julkaisutoiminnan esiinmarssi kirjamarkkinoilla on havaittavissa, mutta kokonaisuuden osalta näiden teosten kokonaismäärä ei vielä nouse vahvasti esiin. Kotimaisen tarjonnan suosituimmat teokset nousivat kuitenkin aineistossa useimmin myytyjen ulkomaisten julkaisujen rinnalle suosiossaan.

Huutokauppojen toiminnan jatkuvuus on yksi merkki lisää kirjallisen elämän instituutioiden vakiintumisesta. Myynti ei ollut satunnaista, vaikka tarjonta saattoikin sitä olla. Kirjojen kirjoittamisen, kustantamisen, painamisen, levittämisen ja kritisoimisen rinnalla toimivat kierrätyksestä ja jatkuvuudesta huolta pitävät kirjamarkkinat, sillä monipuolisen kirjallisen elämän piiristä löytyi aina erilaisista teoksista kiinnostuneita henkilöitä. Kaikelle löytyi ostajansa, kunhan vain hinta oli sopiva.

Viitteet

- 1 Parland-von Essen 2008, 19–22; Hakapää 2008a, 69. Ilmiö perustuu vahvasti modernin lukuhalun saapumiseen Suomeen ja uudenlaisen tekstejä hyödyksi ja huviksi kuluttavan lukutavan omaksumiseen, ks. Mäkinen 1997.
- 2 KA, VMA, Pöytäkirjat. Huutokauppa-, katselmus- ja tarkastuspöytäkirjat 1831–1833 & 1840–1845 (Ch). Kyseisestä lähteistöstä kerätty tutkimusaineisto, eli valokuvat huutokauppaluetteloista ja kirjoittajan mahdollisuuksien mukaan puhtaaksikirjoittama luettelo kirjoja koskevista huutokauppatapahtumista tutkimusmerkintöineen (teoksen edellinen omistaja, myyntiaika, kieli, nimi, mahdolliset julkaisutiedot, teema, hintatiedot ja ostaja) on tallennettu ja avattu aineiston jatkokäyttöä varten Yhteiskuntatieteellisen tietoarkiston AILA-palvelussa, ks. Viipurin maistraatin huutokaupapöytäkirjojen merkinnät painotuotteiden myynnistä 1831–1845. Mikäli alaviitteissä on viitattu aineiston johonkin tiettyyn luetteloon, myyntiartikkelin numero vastaa tallennetun aineiston järjestysnumeroa. Itse huutokauppaluetteloissa järjestysnumeroita on esitetty vaihtelevasti. Aiempia huutokaupapöytäkirjoja ei ole säilynyt, seuraavat säilyneet ovat vuosilta 1852–1861. Mikäli Viipurissa järjestetyistä kirja-huutokaupoista on julkaistu painettuja myyntiluetteloita tänä aikakautena, niitä ei näytä säilyneen.

- 3** Ks. esim. Kaukiainen 2014, 17–19; Wolff 2014, erit. 350–356; Tandefelt 2002.
- 4** Viipurissa oli toiminut ennen vuotta 1815 useitakin kirjapainoja, mutta niiden toiminta oli aina katkennut, viimeksi vuonna 1801 M. C. Iversenin jouduttua sulkemaan kirjapainonsa, Ruuth & Kuujo 1975, 240.
- 5** Ruuth & Kuujo 1981, 103–105.
- 6** Ijäs 2015, 73, 78 ja 208.
- 7** A. Cederwallerin leski Johanna Charlotta Cederwaller johti kirjapainoa 1837–1843, minkä jälkeen heidän poikansa Anders Fredrik Cederwaller lunasti kirjapainon itselleen luopuen samalla 1839 avaamastaan kirjakaupasta. Sen otti hoitaakseen kauppias Carl Gabriel Clouberg, ks. Hakapää 2008b, 371.
- 8** Ks. erit. Waseniusen kirjakauppa J. G. Loebnitzille, 25.8.1831 (mainintoja kirjanmyynnistä hovineuvos Loebnitzin lisäksi Viipurin lukion kirjastolle sekä viipurilaisille apteekkari Blomille, yliluutnantti Tavastille ja Pastori Boreniukselle), KK Waseniuska bokhandeln: Kirjekonseptit 1831 (444.37); sekä C. W. Ahrenberg G. O. Waseniukselle, 9.3.1842. SLSA Waseniuska samlingen: Brev till G. O. Wasenius (408.1.1). Kumpikin lähdekokoelma sisältää useita muitakin esimerkkejä Waseniusen kirjakaupan ja viipurilaisten asiakkaiden kirjeenvaihdosta.
- 9** Elfström oli vuodesta 1835 lähtien kaupunginvanhin ja vuodesta 1847 lähtien raatimies, ks. Elfström 1978, 212.
- 10** Ks. esim. *Sanan Saattaja Wiipurista*, 5.9.1840, 6. Elfströmin ilmoitus viittaa Viipurin läänin vt. lääninkamreerin Eric Johan Grönlundin kirjakokoelmista järjestettyyn toiseen huutokauppaan 29.9.1840.
- 11** Ks. Taulukko 1: luettelo painotuotteita sisältäneistä huutokaupoista. Lisäksi Johann Carl Evertin ja Anders Johan Granat[h]in myyntihin kokoelmiin kuului myös kummankin puolison omistamia kirjoja.
- 12** Vain kolmen myyntikokoelman luettelo on tehty niin huolellisesti, että teoksen nimi, kirjoittaja sekä julkaisutiedot ovat useimmiten mainittu. 17 myydyn kokoelman luettelotiedot ovat puutteellisia (useimmiten lyhyt maininta teoksen nimestä) ja kahdeksalta tiedot puuttuvat kokonaan tai lähes kokonaan. Erityisesti lukion opettaja Johann Carl Evertin 183 nimekkeestä koostuvan myyntiluettelon hyvin ylimalkainen luettelointi (vain kaksikymmentä teoksista on tunnistettavissa) merkitsee sitä, että tarjonnan ja ostosten tilastolliseen tarkasteluun sisältyy aina merkittävä määrä teoksia, joiden osalta kyseisiä tietoja ei ole saatavilla.
- 13** Silander 1936 ja Silander 1939.
- 14** Painotuotteiden liikkuvuudesta sekä huutokauppahankintojen ja perukirjaluetteloiden vertailusta 1800-luvun alkupuolella, ks. Parland-von Essen 2008, 19–21 ja Hakapää 2008a, 67–68. Teosten huutamisesta jonkun toisen kuin itse huutajan omistukseen, ks. Hakapää 2017.
- 15** Kaikki huutokauppaluettelot löytyvät lähdekokoelmasta KA, VMA, Pöytäkirjat. Huutokauppa-, katselmus- ja tarkastuspöytäkirjat 1831–1833 & 1840–1845 (Ch). Tarkemmat huutokauppojen päivämäärät, ks. Taulukko 1: luettelo painotuotteita sisältäneistä huutokaupoista.
- 16** Knapas 2003, 101–113.
- 17** Ruuth & Kuujo 1975, 241.
- 18** Hakapää 2008b, 113–127.
- 19** Lukuseuran kirjastosta tässä teoksessa Knapas, 243–245.
- 20** Ruuth & Kuujo 1981, 106; Wolff 2014, 354.
- 21** Vain muutamien huutokauppojen luetteloissa on mainittu kunkin myytävän teoksen painatusvuosi. Myyntiin tulleista teoksista olen tunnistanut 376 nimekettä sekä 14 julkaisu- tai teossarjaa julkaistun joko 1600- tai 1700-luvulla, ja 405 nimekettä sekä 33 julkaisu- tai teossarjaa julkaistun vuosina 1800–1843. Yhteensä 687 myydyn nimekkeen ja yhdentoista julkaisu- tai teossarjan julkaisuvuodet ovat jääneet selvittämättä joko nimekkeen jäätyä tunnistamatta tai sen takia, että siitä on otettu monta painosta eikä lähdeaineisto tai kyseisen teoksen julkaisuhistoria osoita, minkä painoksen nide kyseisessä huutokaupassa on myyty.

- 22** Yhteensä 1604:stä luetteloidusta nimekkeestä teoksen kieli on jäänyt selvittämättä 322:ssa eli noin viidesosassa tapauksista. Julkaisukieleltään tunnistetuista 1282 painotuotteesta vähintään 595 oli ruotsinkielisiä ja vähintään 381 saksankielisiä. Nimenomaan ruotsin- ja saksankielisiä kirjoja on kuitenkin myyty joitakin kertoja kokonaisuuksina, joiden nimekemääriä ei ole kerrottu. Esimerkiksi puutarhamestari Christensenin myyntiin tulleen kirjakokoelman (huutokauppa 19.10.1841), mainittiin sisältävän nimenomaan ruotsin- ja saksankielisiä kirjoja, mutta mitään muuta tarjotuista teoksista ei kerrota. Kyseisten kielten asema kokonaisuudessa lienee siten hieman tässä esitettyä suurempi.
- 23** Wolff 2014, 351–352; Kaukiainen 2013, 76–77.
- 24** On kuitenkin mahdollista, että noin viidestä sadasta painopaikaltaan tunnistamattomaksi jääneestä teoksesta moni on painettu Suomen maaperällä. Kyse on siinä tapauksessa ensisijaisesti suosituista uskonnollisista painotuotteista kuten virsi- ja rukouskirjoista. Tunnistetut teokset ovat pääosin tieto- tai kaunokirjoja.
- 25** Aihepiirinsä osalta tunnistamistani 1011:sta teoksesta tai teossarjasta 159 on luokiteltavissa uskonnollisiksi, toiset 159 kaunokirjallisuudeksi tai ajanvietteeksi, historia-aiheisiksi 115, kansainvälisen kaupan ja maantieteen kuvauksiin hieman aihepiirin rajauksesta riippuen vähintään 80 ja lakia ja hallintoa käsitteleviksi 81.
- 26** Ruotsalaisten julkaisusarjojen suosiosta Suomessa, ks. Hakapää 2008b, 150–151, 155–156.
- 27** Ks. tarkemmista kyseisten huutokauppojen perustiedoista, Taulukko 1: luettelo painotuotteita sisältäneistä huutokaupoista.
- 28** Huutokauppaluettelojen mukaan 152 tarjottua teosta tai teosnippua jäi myymättä tai niiden kohtalo jää epäselväksi. Lisäksi 47 tapauksessa alun perin luetteloitua painatetta ei enää myyntihetkellä löytynytäkään, ja sensuuri poisti huutokaupoista 36 teosta.
- 29** Osassa tapauksissa perheenjäsenet, esim. veljekset, on merkitty yhdeksi ostajaksi: näissä tapauksissa on hyvinkin mahdollista, että ostajia oli kaksi, mutta ostotapahtumien erottelu perheenjäsenten välillä on mahdotonta.
- 30** Tuderman 2004, 45–47 ja 56–57; Kotivuori 2005: Alexander Tuderman (<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi/henkilo.php?id=14807>, luettu 20.3.2017)
- 31** Periaatteessa epäselväksi jää, kumpi Tudermaneista on ostanut teoksia Alexanderin yliopisto-opintojen aikaan. Hänen voisi nimittäin olettaa tuolloin asuneen Helsingissä, mutta sairautensa takia hän on voinut viettää pitkiäkin aikoja kotona Viipurissa. Kyse on kuudestakymmenestä ostoksesta, joten kaksi kolmasosaa Tudermanin nimellä tehdyistä hankinnoista asettuu joka tapauksessa 1840-luvun alkuvuosiin, jolloin Alexander asui Viipurissa.
- 32** Tuderman 2004, 47 ja 56.
- 33** Periaatteessa on muitakin Tuderman-nimisiä ostajaehdokkaita, eli veljesten sisaret tai heidän isänsä Aron Tuderman sisaruksineen. Huutokauppaluetteloiden ostajien joukossa ei kuitenkaan koskaan mainita erikseen naisia, joten veljesten sisaret tai tädit tuskin tulevat kyseeseen. Isä Aron Tuderman kuoli 1837, setä Johan 1836 ja veli Erik Johan 1835.
- 34** Tengström, Johan Magnus af, huutokauppaluettelo, 22.3.1842, myyntiartikkelit 334–337.
- 35** Sulimoff, Daniel, huutokauppaluettelo, 14.5.1833, myyntiartikkeli 5.
- 36** Luthman, Claes Theodor, huutokauppaluettelo, myyntiartikkeli 2.
- 37** Top10-listalle saattaa lukion lehtoreista mahtua vielä Fredrik Stråhlman 35 ostoksella, mutta pelkkä Stråhlman-sukunimimaininta saattaa viitata myös raatimies Alexander Stråhlmaniin.
- 38** Honkanen 1986, 7.
- 39** Knapas 2006, 44. Chistensenin akvarellit Monreposta, ks. kannen kuva ja sivu, 33.

- 40** Christensen -niminen henkilö tai henkilöt ostivat syyskuun lopulla 1840 muutamia ruotsinkielisiä sekä kymmeniä saksankielisiä teoksia (Grönlund, Eric Johan, huutokauppaluettelo, 29.9.1840) sekä uudestaan maaliskuussa 1843 useita ruotsinkielisiä teoksia (Buchman, Johan Reinhold, huutokauppaluettelo, 7.3.1843). Robert Christensen kuoli viimeistään 1841, sillä hänen omaisuutensa huutokaupattiin 19.11.1841. Tuolloin tarjolle asetettiin myös *”Åtskillige Tyska och Danska Böcker”*, jotka eivät näy käyneen kaupaksi. Puutarhurimestarin kuolinaikaa en ole kuitenkaan onnistunut varmistamaan, ja luettelon alussa todetaan *”bifallit 28 Martii 1840”*. Tämä viittaisi siihen, että hän ei ole voinut olla ostamassa teoksia syyskuussa 1840. Christensen, Robert Reinhold, huutokauppaluettelo 19.11.1841, etusivu ja myyntiartikkeli 1. Christian Ferdinand Christensenin ei tiedetä oleskelleen 1840 Viipurissa. Mahdollista se kuitenkin on, varsinkin kun juuri sinä vuonna hänen akvarellejaan käytettiin Paul von Nicolayn uudelleenjulkaisemassa isänsä runoteoksessa *Das Landgut Monrepos*. Lisäksi henkilö Christensen ostaa maaliskuussa 1843 uudestaan painotuotteita huutokaupasta. Suomalaisista sanomalehdistä voi havaita Christensenin perheen oleskeleen kesällä 1841 Viipurissa ja jatkaneen matkaa Le Havreen syksyn alkaessa. *Åbo Underrättelser*, 31.5. ja 26.7.1843. Perheen matka-aikataulu ei sovi kyseisen huutokaupan kanssa yksin, mutta on mahdollista, että perheenpää on saapunut Viipuriin jo aiemmin ja ehtinyt myös huutokauppaan.
- 41** Af Tengström, Johan Magnus, kirjahuutokauppa 22.3.1842, myyntiartikkelit 286.
- 42** Johann Carl Evertin kirjat myytiin järjestään nimettöminä ja isoissa paketeissa, minkä takia en ole katsonut mielekkääksi laskea samanlaisia myyntitietoja tästä huutokaupasta.
- 43** Ignatius, Johan, huutokauppaluettelo, 28.-29.5.1832, myyntiartikkelit 36 ja 81.
- 44** Ks. esim. *Finlands Allmänna Tidning*, 14.8.1832.
- 45** Mennander, Jonas Henrik, huutokauppaluettelo, 11.11.1845, myyntiartikkeli 119.
- 46** Af Tengström, Johan Magnus, huutokauppaluettelo, 22.3.1842, myyntiartikkeli 135, 200, 223 ja 225.
- 47** Mennander, Jonas Henrik, huutokauppaluettelo, 11.11.1845, myyntiartikkelit 57, 99 ja 100.
- 48** Grönlund, Eric Johan, huutokauppaluettelo, 29.9.1840, myyntiartikkelit 16, 42, 91 ja 102.
- 49** Hakapää 2008b, 193-204.

Lähdeluettelo

Alkuperäislähteet

Kansallisarkisto (KA), Mikkelä

Viipurin maistraatin arkisto (VMA)

Pöytäkirjat, Huutokauppa-, katselmus- ja tarkastuspöytäkirjat 1831-1833 & 1840-1845 (Ch).

Kansalliskirjasto (KK)

Waseniuska bokhandeln

Kirjekonseptit 1831 (444.37).

Svenska Litteratursällskapet i Finland (SLS)

Historiska och litteraturhistoriska arkivet

Waseniuska samlingen, Brev till G.O. Wasenius (408.11).

Painetut lähteet

Finlands Allmänna Tidning, 1832

Sanan Saattaja Viipurista, 1840

Åbo Underrättelser, 1843

Tietokannat

Yrjö Kotivuori (2005), *Ylioppilasmatrikkeli 1640-1852*. Verkkojulkaisu.

(<https://ylioppilasmatrikkeli.helsinki.fi>)

Tutkimuskirjallisuus

Elfström, Erik (1978), Elfströmin kelloseppäsuku ja kelloliike v. 1771-1943 Viipurissa. *Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran toimitteita 3*. Helsinki: VSKS, 211-223.

Hakapää, Jyrki (2008a), Joka miehen lakikirjasta taloustieteen harvinaisuuksiin. Kauppiaiden hyötykirjallisuus 1700-luvun jälkipuoliskon Helsingissä. *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, toim. Cecilia af Forselles & Tuija Laine. Helsinki: SKS, 64-82.

Hakapää, Jyrki (2008b), *Kirjan tie lukijalle. Kirjakauppojen vakiintuminen Suomessa 1740-1860*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1166. Helsinki: SKS.

Hakapää, Jyrki (2017), Tiedon ja kulttuurin tarpeet. Gustaf Alfred af Hällströmin kirjahankinnat 1845-1861. *Leivoksia, kaupunkilaisia ja sivistysaatteita. Kävelyretkiä Euroopan historiaan*, toim. Sari Aalto, Samu Nyström & Rose-Marie Peake. Helsinki: Kirjapaja, 30-48.

Honkanen, Erkki (1986), Monrepos, puisto Viipurissa. *Puutarhanrakentajat 30 v*. Helsinki: Puutarhanrakentajat ry.

- Ijäs, Ulla (2015)**, *Talo, Kartano, puutarha. Kauppahuoneen omistaja Marie Hackman ja hänen kulutusvalintansa varhaismodernissa Viipurissa*. Turun yliopiston julkaisuja 402. Turku: Turun yliopisto.
- Kaukiainen, Yrjö (2013)**, Viipurin suomalaistuminen, *Monikulttuurisuuden aika Viipurissa*, toim. Pentti Paavolainen & Sanna Supponen. Viipurin Suomalaisen Kirjallisuusseuran Toimitteita 17. Helsinki: VSKS, 74–88.
- Kaukiainen, Yrjö (2014)**, Viipurin lääni palaa Suomeen – Suomi tulee Viipurin lääniin. *Viipurin läänin historia V. Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö, Karjalan Kirjapaino Oy, 12–35.
- Knapas, Rainer (2003)**, *Monrepos. Ludwig Heinrich Nikolay och hans värld i 1700-talets ryska Finland*. Tukholma: Atlantis & Söderström.
- Knapas, Rainer (2006)**, Paul Nicolay – Monrepos’n perijä. *Eurooppalainen – Det Europeiska Monrepos – a European Haven*, toim. Sirkka Havu & Inkeri Pitkäranta. Kansalliskirjaston Gallerian julkaisuja 8. Helsinki: Helsingin yliopiston kirjasto & Suomen kansalliskirjasto, 40–61.
- Mäkinen, Ilkka (1997)**, ”Nödvändighet af LainaKirjasto”: *Modernin lukuhalun tulo Suomeen ja lukemisen instituutiot*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 668. Helsinki: SKS.
- Parland-von Essen, Jessica (2008)**, Kirjanomistus kulttuurihistoriallisen tutkimuksen kohteena. Helsingiläiset ja heidän kirjansa 1700-luvulla. *Kirjakulttuuri kaupungissa 1700-luvulla*, toim. Cecilia af Forselles & Tuija Laine. Helsinki: SKS, 10–34.
- Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki (1975)**, *Viipurin kaupungin historia III, vuodet 1710–1812*. Helsinki: Torkkelin Säätiö.
- Ruuth, J. W. & Kuujo, Erkki (1981)**, *Viipurin kaupungin historia IV:1, vuodet 1812–1840*. Helsinki: Torkkelin Säätiö.
- Silander, Alpo (1936)**, Sensuuriolojamme 1829–1840. *Juhana Fredrik Granlund ynnä muita tutkielmia*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 4. Helsinki: SKS, 256–276.
- Silander, Alpo (1939)**, Ulkomaisen kirjallisuuden sensurointi Suomessa 1841–1855. *Juhlakirja V. Tarkiaisen täyttässä 60 vuotta 18.4.1939*. Kirjallisuudentutkijain seuran vuosikirja 5. Helsinki: SKS, 274–293.
- Tandefelt, Marika (2002)**, *Fyra språk på en marknad. Viborgs fyra språk under sju sekel*, red. Marika Tandefelt. Helsingfors: Schildts, 11–67.
- Tuderman, Henry (2004)**, *Viipurin Tudermanit*. Helsinki: [omakustanne].
- Wolff, Charlotta (2014)**, Kaupunkien kulttuuri- ja seurapiirielämä, *Viipurin läänin historia V: Autonomisen Suomen rajamaa*, toim. Yrjö Kaukiainen, Risto Marjomaa & Jouko Nurmiainen. Joensuu: Karjalaisen kulttuurin edistämisseätiö, 350–375.

Kuvalähteet

- s. 6** Tuntematon. Pietari Suuri laivastoineen. Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMLT15302. Kuva: Tiina Rekola.
- s. 8** Vanhan Suomen hallinnollinen jako -kartta. Taittaja laatinut kartan tätä teosta varten perustuen aiemmin julkaistuihin karttoihin teoksessa Orrman & Paaskoski (eds. 2012), *Vanhan Suomen arkistot*. Helsinki: SKS.
- s. 13** Tuntematon. Katariina Suuri. Wikimedia Commons.
- s. 23** Kronstadtin linnoitus, Käkisalmen, Viipurin, Narvan, Lappeenrannan, Haminan ja Tallinnan asemakaavat. MV: Historian kuvakokoelmat: HK19501227:56.1.
- s. 27** N. Lvov. Viipurin linna. M. Holodovskaä & E. Smirnova, *Russkaä gravûra*, Moskva, 1960. Alkuperäinen teos Valtion Venäläinen museo, Pietari.
- s. 29** Viipurin kartta vuodelta 1799. Jyväskylän yliopisto: Historialliset kartat: Viipuri historia 1799, ven. a-b.
- s. 33** C. F. Christensen (1830). Monrepos. MV: Historian kuvakokoelmat: HK19490412:1.
- s. 44** M. Rotkirch. Carl Johan Stjernvall. MV: Historian kuvakokoelmat/Antellin kokoelmat: HK10002:301.
- s. 46** Sivu Jaakko Juteinin runoelmasta ”Muisto-Patsas Suomessa Aleksanderille I keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle”. Kansalliskirjasto.
- s. 50** J. E. Kortman. Viipurin linna. MV: Historian kuvakokoelmat: HK10000:5620.
- s. 52** E. W. le Moine (1817). Porvoon hiippakunnan piispa Magnus Jakob Alopaeus. MV: Historian kuvakokoelmat: HK19420421:37.
- s. 66** Kasarmirakenuksen pohjapiirros. KA: Viipurin insinöörikomennuskunnan linnoitus- ja rakennuspiirustusten arkisto. Vanha linnoitus: Kasarmi nro 48, 1807 (1:936).
- s. 67** Tuntematon. Johan Balthasar von Campenhausen. Wikimedia Commos.
- s. 75** J. Beavarlet. Jeu de Tric-Trac. MV: Historian kuvakokoelmat: HK19651016:1280.
- s. 95** O. Oldberg (1812). Marie Hackman. Etelä-Karjalan taidemuseo. Kuva: Leena Rätty.
- s. 101** Sivu lehdestä *Wiborg Annonce Blad* nro 38 (23.10.1937). Kansalliskirjasto.
- s. 121** Siivekkäät putot. Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMKE8703:134. Kuva: Tiina Rekola.
- s. 123** Tuntematon. Abrahamin uhri. MV: Historian kuvakokoelmat: H4961:1 (dia 6560a-c).
- s. 124** Tuntematon: Miehen muotokuva. Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMLT15323. Kuva: Tiina Rekola.
- s. 127** Petter Bergström (1748). Ristiinnaulittu (Antrean kirkko). Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMKE8719:150. Kuva: Tiina Rekola.
- s. 131** Petter Lang (1769). Sophia Elisabet Lilia (Vironlahden kirkko). Kansallismuseo: Historialliset kokoelmat: H4961:1
- s. 133** Kuolemanjärven vanha kirkko, interiööri. MV: Historian kuvakokoelma: HK10000:5575. Kuva Christian Ganderup.
- s. 135** Kurkijoen triumfikrusifiksi. Jyväskylän yliopisto/Kirkkotaitteen ja -arkkitehtuurin tutkimusinstituutti. Kuva: Heikki Hanka.
- s. 136** Tuntematon. Ylösnoussut Kristus. Jyväskylän yliopisto/Kirkkotaitteen ja -arkkitehtuurin tutkimusinstituutti. Kuva: Heikki Hanka.
- s. 136** Sisäkuva Seiskarin kirkosta. MV: Historian kuvakokoelma: HK10000:1897. Kuva: U. T. Sirelius.
- s. 137** Petter Lang (1771). Pyhä perhe (Jääsken kirkko). Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMKE690:5. Kuva: Tiina Rekola.
- s. 141** Vihkiäiset Viipurin luterilaisessa Pietari-Paavalin kirkossa. MV: Historian kuvakokoelma/Karjalan Liiton kokoelma: HK19451228:67.21.
- s. 142** Kivennavan kirkko, sisäkuva korjaustöistä. MV: Historian kuvakokoelma: HK10000:5683. Kuva: K. K. Meinander.
- s. 157** Kaupungintalo (Raatihuone ja seurahuone). Viipurin arkistoyhdistys: Ela1.
- s. 163** Carl-Ludvig Christineck (1760). Philip Weckrooth. Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMLT3752:143. Kuva: Tiina Rekola.

- s. 163** Carl-Ludvig Christineck?. Catharina Charlotta Weckrooth o.s. Dykander. Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMLT3753:144. Kuva: Tiina Rekola.
- s. 166** Karjaportinkatu 10:n ja Harmaidenveljestenkadun kulman rakennus, julkisivu. Lahden historiallinen museo/Viipurin historiallinen museo: LHMVHMLV10338:1148.
- s. 169** Giuseppe Antonio Martinelli. Koristeellinen peilipöytä. MV: Historian kuvakokoelma: HK19491230:130
- s. 177** Nicolai Jaenischin ja Dorothea Elisabeth Jaenischin perhekuva. MV: Historian kuvakokoelma: HK10000:6209
- s. 191** Sivu August Thiemen näytelmästä ”Rurik” *Rutenia*-lehdessä nro 3 (1807). Bayerische Staatsbibliothek (MDZ): Per. 176 t-1807. urn:nbn:de:bvb:12-bsb10616502-9.
- s. 199** Tuntematon. August Thieme. Muotokuva suvun hallussa: thieme@joei.de.
- s. 201** Karaktärshus av Herttua. Kulturvetenskapliga arkivet vid Åbo Akademi: Etnpic2: Etnologiska saml. och. textilarkivet: dg455.
- s. 202** Sivu teoksesta *Über die Gewächskunde Finnlands, nebst Nachrichten von dem Fortgange des Wiburgschen Gymnasiums im letztverwichenen Jahre: Bei Gelegenheit des öffentlichen Examens am Gymnasium zu Wiburg 1808*. <https://www.digar.ee/viewer/en/nlib-digar:326112/289415/page/13>
- s. 212** Sivu lehdestä *Tidskrift atgifven af Pedagogiska Föreningen i Finland* nro 5 & 6 (1877). Kansalliskirjasto.
- s. 220** J. E. Lindh. Gabriel Rein. Wiipurilaisen osakunnan stipendisäätiö. Kuva: Sanna Supponen.
- s. 251** Sivu Prof. Tengströmin maaliskuussa 1842 myydyn kokoelman luettelosta. KA: Viipurin maistraatin arkisto: Huutokauppa-, katselmus- ja tarkastuspöytäkirjat 1840-1845 (Ch).